

УДК 681.324

В.Ф. Третяк¹, Д.С. Шимук¹, Ю.Д. Шимук²

¹Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, Харків

²Харківський національний університет радіоелектроніки, Харків

ПАРАЛЕЛЬНИЙ МЕТОД РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧІ ЦІЛОЧИСЕЛЬНОГО ЛІНІЙНОГО ПРОГРАМУВАННЯ З БУЛЕВИМИ ЗМІННИМИ

Пропонується метод розв'язання задачі цілочисельного лінійного програмування з булевими змінними, який базується на ранговому підході до розпаралелювання процесу розв'язання задачі ЦЛП із БЗ на основі принципу оптимізації по напрямку з використанням правил MAX, MIN з відсіканням безперспективних варіантів розв'язань

цілочисельне лінійне програмування, розпаралелювання процесу розв'язання сильно зв'язаних задач, паралельні алгоритми,

Вступ

Постановка проблеми. Управління засобами озброєння в реальному масштабі часу в умовах швидкої зміни обстановки потребує подальшого зменшення термінів обробки інформації в АСУ для прийняття оптимальних розв'язків, що є сталою тенденцією протягом останніх десятиліть.

Аналіз літератури. Аналіз розв'язання задач в АСУ показав, що задачі оптимального планування управління, які розв'язуються в АСУ, відносяться до класу задач цілочисельного лінійного програмування з булевими змінними (ЦЛП з БЗ) [1]. Нажаль, задачі ЦЛП з БЗ відносяться до класу NP-повних задач, які з трудом підлягають розв'язанню навіть при використанні сучасних ЕОМ (таблиця 1) [1, 2].

Таблиця 1

Вплив технічного удосконалення ЕОМ на поліноміальні та експоненціальні алгоритми

Функції часової складності	Розмір найбільшої задачі, яка вирішується за 1 годину		
	На сучасних ЕОМ	На ЕОМ, в 100 разів швидших	На ЕОМ, в 1000 разів швидших
n	N_1	$100 N_1$	$1000 N_1$
n^2	N_2	$10 N_2$	$31,6 N_2$
n^3	N_3	$4,64 N_3$	$10 N_3$
n^5	N_4	$2,5 N_4$	$3,98 N_4$
2^n	N_5	$6,64+N_5$	$9,97+N_5$
3^n	N_6	$4,19+N_6$	$6,29+N_6$

Домінуюче місце в методах розв'язання цих задач у даний час займають комбінаторні методи. До них у першу чергу можна віднести методи повного перебору, віток і границь, динамічного програмування, а також локальні алгоритми [1]. Практичне застосування даних методів ускладнено при розв'язанні задач великої розмірності (табл. 2) [1, 2].

Спроби зменшення часу розв'язання задач ЦЛП з БЗ за рахунок розпаралелювання зіштовхуються з

іншою проблемою теорії паралельних обчислень – з точки зору паралельних алгоритмів даний тип задач відноситься до класу сильнозв'язаних задач і тому погано підлягає розпаралелюванню [2].

Таблиця 2

Максимальна розмірність задач, які вирішуються за даний час

Складність	Час розв'язання задачі					
	1 с	10^2 с 1,7 хв.	10^3 с 2,7 хв.	10^6 с, або 12 дб	10^8 с, або 3 роки	10^{10} с, або 3 століття
$1000 n$	10^3	10^5	10^7	10^9	10^{11}	10^{13}
$1000 n \log n$	140	$7,7 \cdot 10^3$	$5,2 \cdot 10^5$	$3,9 \cdot 10^7$	$3,1 \cdot 10^9$	$2,6 \cdot 10^{11}$
$100 n^2$	10^2	10^3	10^4	10^5	10^6	10^7
$10 n^3$	46	$2,1 \cdot 10^2$	10^3	$4,6 \cdot 10^3$	$2,1 \cdot 10^4$	10^5
$N \log n$	22	36	54	79	112	156
$2^{n/3}$	59	79	99	119	139	159
2^n	19	26	33	39	46	53
3^n	12	16	20	25	29	33

Тому при реалізації методів розв'язання задач ЦЛП з БЗ на багатопроцесорних обчислювальних системах збільшення кількості процесорних елементів призводить до зниження продуктивності системи, і що для цього класу задач необхідно визначати оптимальну кількість процесорних елементів, на яких доцільно вирішувати дану задачу [5]. Таким чином, при розробці паралельних алгоритмів для розв'язання задачі ЦЛП з БЗ крім протиріччя між точністю розв'язання задачі і часом її розв'язання, виникає ще одне протиріччя – між сильною зв'язністю властивій даній задачі і необхідністю її розпаралелювання [8].

Мета статті: розробка методу паралельних обчислень для розв'язання задач ЦЛП з БЗ з метою зменшення часу розв'язання задач оптимального планування в АСУ.

Основний матеріал

Для об'єктивної оцінки ефективності алгоритмів розв'язання задач ЦПП з БЗ використовуються наступні показники:

– величина показника ймовірності своєчасного виконання розрахунків в АСУ, яка обумовлена співвідношенням:

$$P = 1 - e^{-\frac{T_d}{T}}, \quad (1)$$

де T_d – допустимий час розв'язання задачі, T – час виконання розрахунків.

– обсяг пам'яті (V) для реалізації алгоритму;

– для оцінювання якості наближених алгоритмів обрані абсолютна і відносна похибки:

$$\delta f = |f(x) - f(x^*)|, \quad (2)$$

$$\Delta f = \frac{|f(x) - f(x^*)|}{f(x^*)}, \quad (3)$$

де $f(x)$, $f(x^*)$ – наближене і точне розв'язання задачі;

– коефіцієнт прискорення паралельних обчислень відносно послідовних:

$$K_{\Pi} = T_{\text{посл.}} / T_{\text{пар.}}; \quad (4)$$

– кількість елементарних операцій (ЕО) додавання і порівняння, які виконуються алгоритмами;

– t_c – середній час розв'язання задачі. Цей параметр залежить від обраної мови програмування, технічних даних ЕОМ, кваліфікації програміста;

– r_c – середній ранг шляхів, що відповідають оптимальному розв'язанню тестової задачі, який обумовлений числом одиниць у векторі x ;

– K_{Π} – кількість неточних розв'язань у залежності від загальної кількості тестових задач які вирішуються наближеними алгоритмами, що виражена у відсотках;

– коефіцієнт виграшу K_v у швидкодії розроблених алгоритмів стосовно алгоритму, із яким здійснюється порівняння, рівний $K_v = E_{O_n} / E_{O_p}$, де E_{O_n} – кількість елементарних операцій (ЕО) алгоритму з яким здійснюється порівняння і E_{O_p} – кількість ЕО розробленого алгоритму;

Процес установа відповідності між задачею і конкретним типом паралельної обчислювальної структури (ПОС) поданий у вигляді послідовного виконання чотирьох етапів: розробки послідовного алгоритму розв'язання задачі [3, 4]; розробки алгоритму паралельних обчислень [8, 9, 10]; одержання логічного опису паралельної архітектури [11]; розробки ПОС [11].

Природно очікувати, що наскільки вдало обрано алгоритм, настільки вдалою може виявитися і відповідна апаратна реалізація. Більш того, деякі алгоритми більше пристосовані під визначені обчислювальні структури, чим під інші. Тому, для розв'язання поставленої задачі, насамперед, розробляється послідовний алгоритм.

У зв'язку з тим, що розв'язання на основі рангового підходу дозволяє ефективно розпаралелити процес розв'язання задачі ЦПП із БЗ на ПОС, дана модель і була обрана. [4, 5, 8] Ця модель базується на представленні n -мірного одиничного кубу який визначає область допустимих розв'язань задачі

$$f\left(\begin{matrix} \rightarrow \\ x \end{matrix}\right) = \sum_{j=1}^n c_j x_j \quad (5)$$

при виконанні обмежень

$$\sum_{j=1}^n \alpha_{ij} x_j \leq b_i, \quad (6)$$

$$x_j \in \{0,1\}, \quad i = \overline{1,m}, \quad j = \overline{1,n}. \quad (7)$$

у вигляді графу D , який упорядковує ці розв'язання.

У основу побудови наближених алгоритмів розв'язання задач ЦПП з БЗ покладений принцип оптимізації по напрямку в дискретному просторі станів, який заданий графом DA . [3, 6, 8]. Під оптимізацією по напрямку в графі DA до вершини p мається на увазі формування множин шляхів m_{sp}^{r+1} наступного рангу, що одержані за рахунок виділення в m_{sj}^r шляхів, приєднання до яких ребра (j,p) дозволяють у множині m_{sp}^{r+1} отримати шляхи, що задовольняють правилам L_w на основі наступного рекурентного співвідношення

$$\forall (\mu_{sj}^r \in m_{sj}^r) \left[\mu_{sp}^{r+1} = L_w \left\{ \mu_{sj}^r U(j,p) \right\} \right] \\ p = (r+1, r+2, \dots, n); \quad j = (r, r+1, \dots, n), \quad (8)$$

де $\mu_{sj}^r U(j,p)$ – шлях із вершини s графа DA у вершину p , який проходить через проміжну вершину j і задовольняє правилам L_w , тобто одержаний за рахунок приєднання до шляху m_{sj}^r ребра (j,p) , коли таке сполучення не суперечить правилам L_w .

При побудові наближених алгоритмів із множини правил $\{L_w\}$ розглянуті такі:

$$L_1 : \mu_{sp}^{r+1} = \max_{\{c_j\}} \left\{ \mu_{sj}^r U(j,p) \right\}, \quad (9)$$

де $p = \overline{r+1, n}$, $j = \overline{r, n}$, $j \neq p$.

$$L_2 : \mu_{sp}^{r+1} = \min_{\{\alpha_j\}} \left\{ \mu_{sj}^r U(j,p) \right\}; \quad (10)$$

$$L_3 : \begin{cases} \mu_{sp}^{r+1} = \max_{c_j} \left\{ \mu_{sj}^r U(j,p) \right\} \\ \mu_{sp}^{r+1} = \min_{\alpha_j} \left\{ \mu_{sj}^r U(j,p) \right\} \end{cases} \quad (11)$$

Відповідно до правил, вираз (9) – стратегія MAX при побудові шляхів наступного рангу обирається шлях з максимальною довжиною по вазі функціоналу, вираз (10) – стратегія MIN при побудові

шляхів наступного рангу обирається шлях з мінімальною довжиною по вазі обмежень, вираз (11) – стратегія MAX-MIN являє собою комбінацію стратегій MAX та MIN.

Розроблені наближені алгоритми дозволяють визначати локальні екстремуми у вершинах графа ДД і на основі їх визначати глобальний екстремум, що отриманий на основі принципу оптимізації по напрямку з використанням правил MAX, MIN, MAX-MIN, для відсікання безперспективних варіантів розв'язань у множинах m_{sj}^r .

Побудова паралельного алгоритму основана на формуванні для нього графа залежностей (ГЗ), що описує залежність обчислень, які подані у паралельному алгоритмі. Побудови ГЗ заснована на просторово-тимчасових індексах у рекурсивному алгоритмі: просторові просторово-тимчасових індексів рекурсивного алгоритму відповідає природний сітковий простір для ГЗ, у кожній точці якого розміщується один вузол. Залежності даних в алгоритмі виражені дугами, що з'єднують взаємодіючі вузли в ГЗ, у які вбудовано їхній функціональний опис [2].

З метою розробки паралельних алгоритмів абстрактна обчислювальна система розглядається як множина процесорних елементів $Q = \{q_1, q_2, \dots, q_n\}$. Кожний процесорний елемент характеризується ім'ям $q_i \in Q$ і алфавітом A_i . Символи алфавіту інтерпретуються як константи або змінні. Парою (a, q_i) позначений стан процесорного елемента q_i . Множина станів усіх процесорних елементів системи $S = \{(a, q_i)\}$, $i = 1, \dots, n$ $a \in A_i$, у той самий момент часу визначається глобальним станом системи, а деяка його підмножина $S' \subset S$ - локальним станом. Виконуючи обробку даних, процесорний елемент змінює свій стан і, можливо, стан деяких інших, пов'язаних із ним, елементів, тобто робить локальне перетворення.

Паралельне обчислення являє собою сумісність виконання у часі множини операцій $\Phi = \{\theta_j\}$ $j = 1, \dots, n$, де $\theta_j: S_i' \rightarrow S_i''$, $S_i' = (a_i, q_i)$ – локальний стан, названий умовою готовності операції θ_j ; $S_i'' = (b_i, q_i)$ – локальний стан, названий умовою завершення операції θ_j . У результаті застосування θ_j відбувається зміна станів $(a_i, q_i) \in S_i'$ на $(b_i, q_i) \in S_i''$ [2].

Обчислювальний процес паралельного алгоритму описується виразом [7, 10, 12]:

$$\begin{aligned} q_1 &= S'(a_m, q_m) + S'(a_p, q_p) \rightarrow S_L''(b_1, q_1); \\ q_2 &= S'(a_m, q_m) + S'(a_p, q_p) \rightarrow S_L''(b_2, q_2); \\ q_{n-1} &= S'(a_m, q_m) + S'(a_p, q_p) \rightarrow S_L''(b_{n-1}, q_{n-1}), \end{aligned}$$

де r – ранг розв'язання задачі, n - кількість вершин графа, $m = (i - k) - n$, $p = i + r$, k - кількість ітерацій, i - номер процесорного елемента, L - правило відсікання безперспективних варіантів розв'язань у множинах m_{sj}^r .

При зміні глобальних станів відбувається виділення із множини локальних екстремумів глобального екстремуму:

$$\begin{aligned} \text{ext}(f) &= \max(S''(b_1, q_1) \vee S''(b_2, q_2) \vee \dots \vee S''(b_{n-1}, q_{n-1})) \\ \forall q_i &\rightarrow S'(a_m, q_m) = S''(b_m, q_m), \end{aligned}$$

при цьому перемінним присвоюються значення $k := 0$, $r := r + 1$, $q_{(n-1)r} := 0$. Блок-схема алгоритму представлена на рис. 1.

Структура дослідження кожного алгоритму полягала в наступному. Вирішувалося 100 тестових задач із заданими вхідними параметрами n обраним алгоритмом із різноманітним сортуванням коефіцієнтів при функціоналі й обмеженні:

$$\alpha_1 \leq \alpha_2 \leq \dots \leq \alpha_n \quad (12)$$

$$c_1 \geq c_2 \geq \dots \geq c_n \quad (13)$$

$$\frac{c_1}{\alpha_1} \geq \frac{c_2}{\alpha_2} \geq \dots \geq \frac{c_n}{\alpha_n} \quad (14)$$

У ході розв'язання обчислювалися показники ефективності алгоритмів. Результати рішення задач наближеним алгоритмом порівнювались з результатом її рішення точним алгоритмом.

Як показали результати експериментального дослідження, кількісні значення обраних показників істотно залежать від рангу одержуваного рішення, що визначає число одиниць в оптимальному рішенні. Так, діапазон зміни r_c умовно розбитий на три умовно виділені зони:

$$\begin{aligned} 1 \text{ зона} - r^c &= \left[0 \div \frac{n}{3} \right]; & 2 \text{ зона} - r^c &= \left[\frac{n}{3} \div \frac{2n}{3} \right]; \\ 3 \text{ зона} - r^c &= \left[\frac{2n}{3} \div n \right]. \end{aligned}$$

У першій зоні алгоритм знаходить рішення швидко, оскільки за рахунок зондування дуже ефективно відсікаються вітки дерева рішень, що відповідають одиничним розгалуженням. Аналогічно пояснюється і швидке одержання рішення в 3 зоні, вектори в якій складаються з великої кількості одиниць. Прояв усієї експоненціальної складності алгоритму відбувається саме в другій зоні. Для наближених алгоритмів ріст числа ЕО зі збільшенням r_c визначається числом локальних областей W , що необхідно опрацювати.

Відповідно до розподілу на зони побудовані графіки залежності точності наближених рішень для другої зони від засобу сортування коефіцієнтів (рис. 2). Використовуючи середнє значення часу рішення задачі і допустимого часу (3 хвилини) було визначено значення показника P (рис. 3).

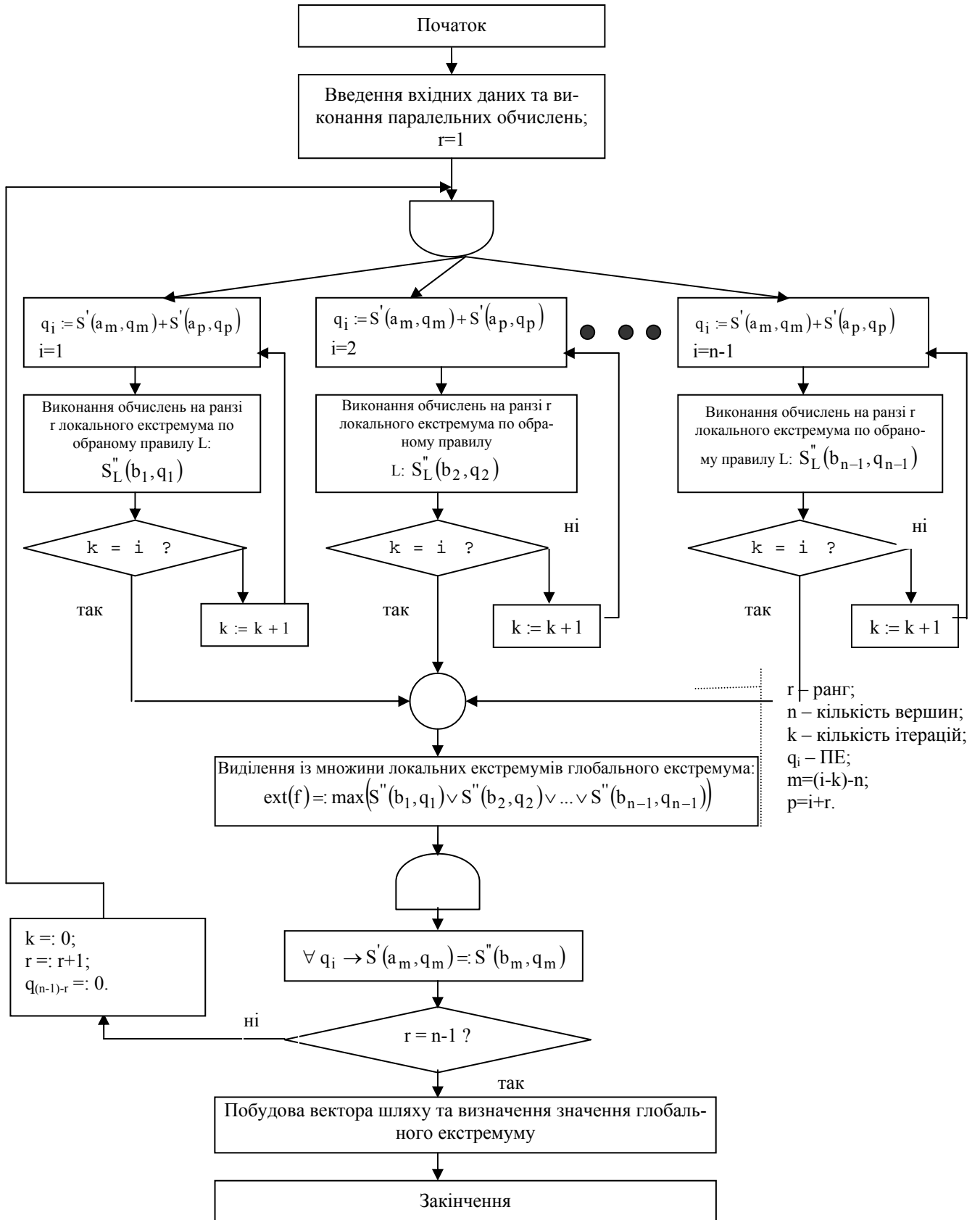
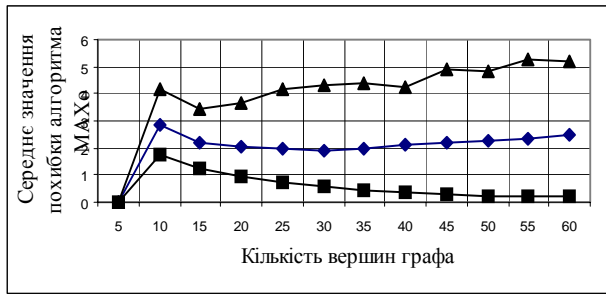
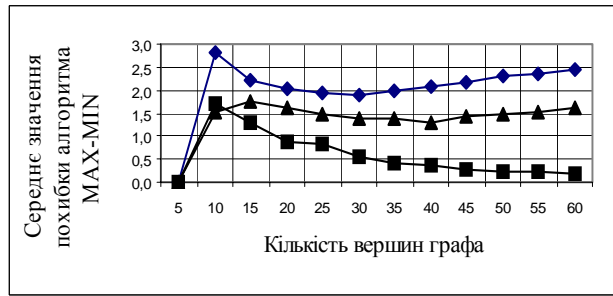

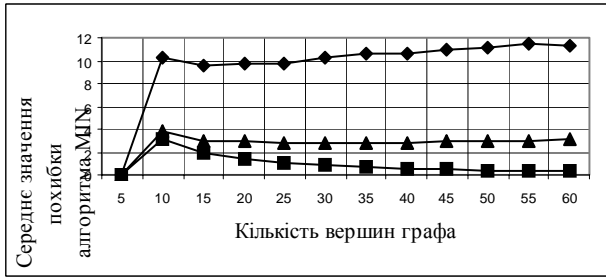
Рис. 1. Блок-схема алгоритму

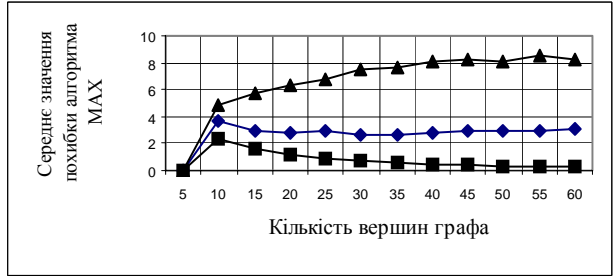
а

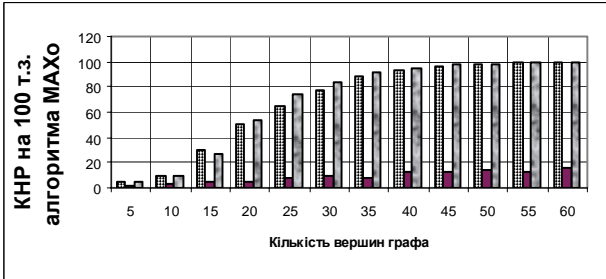
б

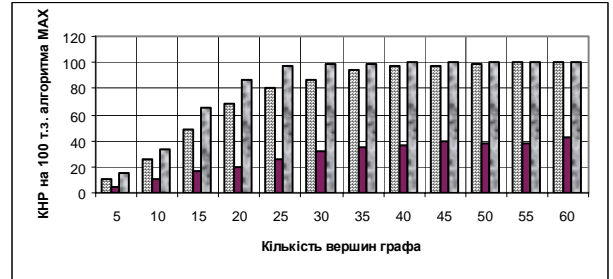
в

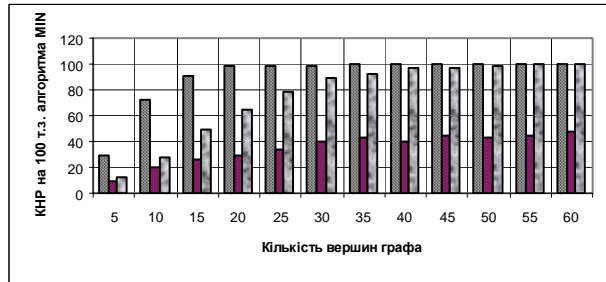
г

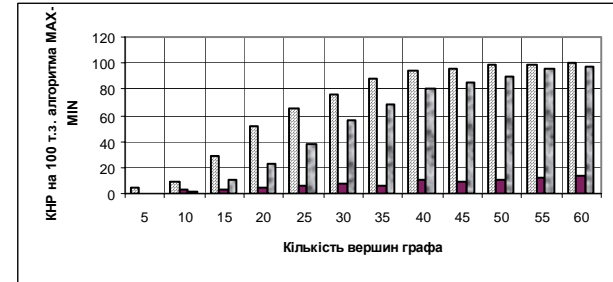
д

е

є

ж

Рис. 2. Оцінка ефективності алгоритмів

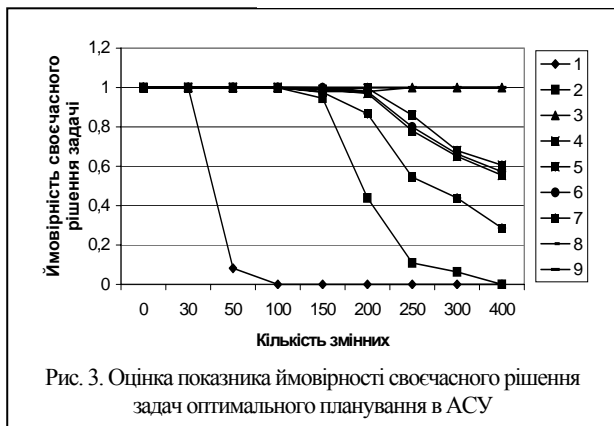

Рис. 3. Оцінка показника ймовірності своєчасного рішення задач оптимального планування в АСУ

Висновки

1. Найкращою точністю володіє алгоритм MAX-MIN, похибка якого при $n > 50$ не перевищує 0,5%.

2. Найбільш ефективним сортуванням є сортування в порядку зменшення значень відношення коефіцієнтів при функціоналі до відповідних коефіцієнтів в обмеженнях.

У якості алгоритмів для дослідження були обрані:

- точні алгоритми:
  - 1 – алгоритм Балаша;
  - 2 – багатоетапний алгоритм на основі рангового підходу;
- наближені алгоритми:

- 1 – алгоритми з тимчасовою складністю $O(n)$;
- 2 – алгоритми з тимчасовою складністю $O(n^2)$ при сортуванні по обмеженню;
- 3 – алгоритми з тимчасовою складністю $O(n^2)$ при сортуванні по функціоналу;
- 4 – алгоритми з тимчасовою складністю $O(n^2)$ при сортуванні по відношенню;
- 5 – алгоритми з тимчасовою складністю $O(n^3)$;
- 6 – паралельні алгоритми;
- 7 – алгоритм, що забезпечує задану точність обчислень при припустимих витратах на час та ресурси.

Аналіз показника ймовірності своєчасного рішення задач оптимального планування показав в АСУ, що забезпечення значення оперативності $P \geq 0,9$ можливо тільки алгоритмами з тимчасовою складністю $O(n)$ і алгоритмом, що забезпечує задану точність обчислень при припустимих витратах на час та ресурси. Застосування точних методів можливо при невеликій розмірності задачі – до 250 вершин графа – алгоритмами з тимчасовою складністю від $O(n^2)$ до 450.

Список літератури

1. Гэри М., Джонсон Д. Вычислительные машины и труднорешаемые задачи. – М.: Мир, 1982. – 336 с.
2. Корректность параллельных вычислительных процессов / Ачасова С.М., Бандман О.Л. – Новосибирск: Наука, 1990. – 253 с.
3. Голубничий Д.Ю. Модификация алгоритма Балаша для задач с положительными коэффициентами // Сб. науч. трудов III-й НТК "Новые технологии в машиностроении". – Х: Основа. – 1995. – С. 43-47.
4. Королев А.В., Голубничий Д.Ю., Третьяк В.Ф. Метод решения задачи о ранце на основе рангового подхода // ИКСЗТ. – 1998. – № 2. – С. 13-17.

5. Королев А.В., Листровой С.В., Третьяк В.Ф. Эффективность параллельных алгоритмов оптимизации вычислительного процесса // ИУСЖТ. – 1997. – №1. – С. 85-91.

6. Koroljov A.V., Krjučov O.M., Listrovoj S.V., Tretjak V.F. An optimal planning of algorithms in computer systems // Thesis of conference "Mathematical modeling and information technologies". – Belgorod (Russiya). – 1997. – P. 32-33.

7. Листровой С.В., Третьяк В.Ф., Листровая Е.С. Параллельные алгоритмы оптимизации вычислительного процесса для задач булевого программирования // Электронное моделирование. – 1998. – № 5. – С. 23-33.

8. Математичні моделі і методи в обчислювальних системах та мережах ЕОМ: Навчальн. посібн. Д.Ю. Голубничий, С.В. Лістровий, О.Ю. Гуль, В.Ф. Третьяк – Х.: ХВУ, 1998. – 191 с.

9. Сергиенко И.В. Математические модели и методы решения задач дискретной оптимизации. – К.: Наук. думка, 1988. – 472 с.

10. Третьяк В.Ф., Ильина Е.А., Яблочков С.В. Параллельные методы решения задачи целочисленного линейного программирования с булевыми переменными // Информатика. – 1998. – С. 25-31.

11. Третьяк В.Ф., Листрой С.В., Яблочков С. В. Алгоритм параллельных вычислений для решения задач ЦЛП с БП // Информационные системы. – 2006. – Х.: НАНУ, ПАНИ, ХВУ. – Вып. 3(11). – С. 54-57.

12. Третьяк В.Ф., Кавун С.В., Гуль А.Ю. Реализация приближенного алгоритма целочисленного программирования на систематических однородных средах // Обработка информации и обеспечения надежности систем управления: Сб. научн. тр. – Х.: НАНУ, ПАНИ, ХВУ, 1997 – С. 144-147.

Надійшла до редколегії 31.10.2006

Рецензент: д-р техн. наук, проф. Б.Ф. Самойленко, Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, Харків.